

Такими принципами мають бути, зокрема: самообмеження держави на користь учасника ЗЕД у процесі втручання держави в приватно-бізнесові стосунки резидентів різних країн та рівність учасників ЗЕД і держави перед законом у відносинах, які виникають у зв'язку із суб'єктністю держави в цих стосунках; презумпція невинності при доказуванні вини учасника ЗЕД (у тому числі нерезидента) у порушенні законодавства. Ці принципи та модус відносин не мають безпосереднього відображення в праві СОТ, але їх відображення в законодавстві України було б свого роду розвитком принципу СОТ щодо ринкової лібералізації торгівлі в контексті національного законодавства України. Такі норми-принципи можна було б іменувати «такими, що розуміються».

Література

1. Мальський О.М., Ягольник А.М. Міжнародне торговельне право: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 595 с.; Мозіль З. Правове регулювання міжнародної торгівлі в рамках Європейського Союзу. – Л.: Видавничий центр ЛНУ, 2005. – 199 с.; Мікієвич М.М., Мозіль З.М. Правове регулювання торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстиніан, 2006. – С. 569-589.
2. The results of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations: the legal texts, Geneva: GATT Secretariat, 1994.
3. General Council. Amendment of the TRIPS Agreement. Decision of 6 December 2005 – <http://www.wto.org>
4. Council Regulation (EC) No 980/2005 of 27 June 2005 applying a scheme of generalized tariff preferences // Official Journal of the European Union. – 2005. – L. 169. – P. 1.
5. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine // Official Journal of the European Communities. – L. 49, February 19, 1998.
6. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10 листопада 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 415.
7. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
8. Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Закон України від 16 листопада 2006 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 233.
9. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
10. Угода про формування Єдиного економічного простору від 19 вересня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 26. – Ст. 1738.

УДК 327(477)

О.М. Гладенко

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БАГАТОВЕКТОРНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кожна держава на шляху свого розвитку неодноразово постає перед необхідністю вибору пріоритетів своєї зовнішньої політики. Вирішуючи це завдання, політичні еліти прогнозують вигоди перспективного співробітництва з різними зовнішньополітичними партнерами. Правильний та виважений вибір стратегіч-

них напрямів співробітництва значною мірою посилює позиції держави як у внутрішньому житті, так і у стосунках на світовій арені. І ця проблема наразі не є суто політологічною та геостратегічною, бо пов'язана з необхідністю нормативного закріплення вибору стратегічного вектора зовнішньої політики.

Мета даної роботи – дослідження нормативного закріплення феномена багатовекторності в зовнішній політиці України, виявлення можливості застосування такого способу поведінки в зовнішній політиці та спроба прогнозування напрямку проведення зовнішньої політики України.

Така мета обумовила постановку таких завдань: 1) аналіз періоду в історії зовнішньої політики України, з яким пов'язують виникнення поняття «багатовекторність»; 2) аналіз змісту поняття «багатовекторність» зовнішньої політики на різних етапах розвитку держави; 3) визначення правового оформлення політики «багатовекторності»; 4) спроба прогнозування подальшого розвитку правового оформлення зовнішньої політики України та нормативного його закріплення.

Концепція зовнішньої політики України викладена в Декларації про державний суверенітет (липень 1990 р.) [1], Акті проголошення незалежності України (серпень 1991 р.) [2], Основних напрямках зовнішньої політики України (липень 1993 р.) [3] та Конституції України [4]. Ці документи визначають базові національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики, містять засади, на яких реалізується зовнішньополітична діяльність нашої держави й у яких декларується й закріплюється державотворення України – суб'єкта міжнародного права, що будує свої відносини з іншими державами, керуючись міжнародно-правовими нормами і принципами.

У розділі X Декларації про державний суверенітет України «Міжнародні відносини» відповідні положення прописані достатньо абстрактно та шаблонно, що притаманне більшості політичних декларацій молодих незалежних держав. Акт проголошення незалежності України тим паче не вміщує в собі будь-яких положень, пов'язаних з проведенням зовнішньої політики України, визначившись лише тим, що це буде проводитись тільки на основі Статуту ООН та інших міжнародно-правових актів та Конституції й законодавства України. Так, Конституція України у ст. 18 встановлює, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Базовим документом зовнішньої політики є Основні напрями зовнішньої політики (липень 1993 р.), якими визначені зовнішньополітичні інтереси України, завдання й основи зовнішньополітичної діяльності держави. Серед завдань – розвиток двосторонніх відносин, особливо з прикордонними державами; становлення взаємин із західноєвропейськими країнами, європейськими міждержавними структурами. Важливо відзначити, що пріоритетними названо відносини з прикордонними країнами і СНД, серед яких особливе місце займає Російська Федерація. Проте Україна тут же заявляє про своє прагнення вступити до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу. Членство

України в ЄС вважається запорукою економічної стабільності та соціальної злагоди, а членство в НАТО розглядається елітою республіки як гарантія безпеки, незалежності та цілісності України. Однак найбільше нас у контексті цієї статті цікавить таке завдання зовнішньої політики України, як «поширення в світі образу України як надійного і передбачуваного партнера» [5].

Так, з моменту отримання незалежності наша держава набула можливості самостійно визначатись по зовнішньополітичних питаннях. І майже одразу з моменту проголошення незалежності країни визначено основним геополітичним і зовнішньополітичним пріоритетом євроатлантичну інтеграцію: вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС) і до європейської системи безпеки в цілому, про що проголосив ще перший Президент України Л. Кравчук 14 червня 1994 р. у Люксембурзі під час підписання Угоди про партнерство і співробітництво (далі – УПС) між Україною та ЄС, у основу якої закладено механізм подальшого двостороннього співробітництва, та інших актів [6].

Однак всупереч офіційно обраному зовнішньополітичному вектору перші кроки незалежної держави у сфері зовнішньої політики були досить невизначеними. Період такої «гнучкої» політики, як і сама вона, набув назви «багатовекторної» та багатьма дослідниками пов'язується з політичною постаттю колишнього президента України Л. Кучми. Однак насправді така багатовекторність вважається не прикладом належної поведінки держави на світовій арені, а лише засобом уникнення конфліктів та непорозумінь [7]. Так, виходячи з результатів її застосування, «багатовекторність» стала синонімом мінливості, невмілого балансування між геополітичними партнерами, відмови від прийнятих на себе раніше міжнародних зобов'язань. Україна також заявила раніше, що вона є «позаблоковою», і від цієї своєї позиції не відмовилася, але ніяк не оформила її концептуально. Таким чином, основною лінією в зовнішній політиці України було балансування між Заходом та Сходом.

Такий стан речей призвів до невдоволення цією невизначеністю як наших зовнішніх партнерів, так і національну громадськість [8]. Відповідно, актуальним стало питання пошуку шляхів відмови від подібної політики або її істотного трансформування.

Геополітична ситуація в Україні є такою, що хоче вона того або не хоче, вона вже втягнена в багатовекторні впливи з боку багатьох країн – стратегічних гравців на євразійському просторі – Росії, Туреччини, Польщі, Ізраїлю, Франції, Німеччини, Китаю, Іраку, Пакистану, Індії. Багатовекторність насправді означає те, що Україна перебуває «у лещатах» з усіх боків спрямованого на неї впливу, якому вона не має сил протидіяти [9]. Доля нинішньої зовнішньої політики України – підпадати під той чи інший вплив залежно від ситуації, тобто «тримати ніс за вітром». Однак політика балансування між Заходом і Сходом не є активною зовнішньою політикою по суті [10].

Після обрання в січні 2005 р. Президентом України В. Ющенко останній проголосив кінець епохи багатовекторності [11]. Для підтвердження його слів міністр зовнішніх справ Б. Тарасюк пообіцяв, що зовнішня політика України стане прогнозованою та передбачуваною і розвиватиметься в напрямі євро-

пейської інтеграції. Можна довго сперечатися на тему, чи нарешті здійснився рішучий поворот у визначеності української зовнішньої політики чи ні, але згаяний у епоху багатовекторності час призвів цілком можливі шанси на вступ України до ЄС на початку 90-х рр. до фактичної неможливості цього на найближчі десятиліття, що яскраво підтверджує прагнення ЄС розвивати з Україною стосунки в межах політики сусідства. Але вже йдеться не лише про членство України в ЄС, проблема залишається старою – недостатня визначеність зовнішньої політики підтверджена амплітудою коливань зовнішньополітичних настроїв від Сходу до Заходу.

Результатом «невиваженої» та «некумулятивної» зовнішньої політики стала зміна ставлення ЄС до країни в цілому, що відіграло не останню роль у визначенні напрямку розвитку європейської інтеграції з боку ЄС. Так, Україна тепер вимушена задовольнитись статусом «сусіда» ЄС, без отримання будь-яких перспектив на наділення членством у ЄС. Тепер для нашої країни, як і для інших країн СНД, основним механізмом співробітництва виступає так звана «політика сусідства», в основу якої покладений принцип «інтеграції, але не вступу» (*integration not accession*) [12]. Не маючи можливості в короткий термін самодиференціюватися, Україна, напевно, якийсь час буде вимушена діяти в рамках цієї політики сусідства, тому варто знайти способи надання їй найбільшої ефективності. Що ж у цьому плані пропонує нам політика сусідства?

Для розвитку ідеї «широкої Європи» ЄС запропонував усім своїм сусідам розробити унікальний для кожної країни «План дій», що покликаний стати основним інструментом проведення європейської політики сусідства. Такий план передбачає можливість суттєвого співробітництва за широким колом питань – від економічних, екологічних та транспортних до питань зовнішньої політики, політики безпеки та оборони. Вважаємо, що цей механізм, при ефективному та повному його задіянні, здатен надати співробітництву Україна – ЄС нового змісту та динаміки.

Підтримуючи все вищезначене, ми вважаємо, що проблема визначення вектора зовнішньої політики не лежить суто в площині вибору стратегічних партнерів – набагато складніше дотримуватись обраного вектора не тільки на папері державних актів, а шляхом проведення відповідної державної політики. Таким чином, треба усвідомити, що найскладніше на практиці є не просто нормативне затвердження стратегічного(них) напрямку(ів), а дотримання їх проведення в реаліях міжнародних відносин.

Крім того, вже давно прийшов час, коли Україна повинна нарешті визначитися з вибором стратегічних партнерів, тим самим продемонструвавши зрілий підхід до стратегічного партнерства, бо стратегічних партнерів не може бути багато. Притому стратегічне партнерство для успішного здійснення повинно охоплювати як політичне, так і економічне співробітництво. Якщо спробувати зробити самий простий прогноз на майбутнє, вважається, що головним стратегічним партнером України буде: або ЄС (тобто ряд європейських держав: Німеччина, Франція, Польща та ін.) за умови самостійного західного курсу розвитку держави, або Росія в разі входження України в більш тісні відносини зі східним сусідом [13].

Так, проаналізувавши правове оформлення зовнішньополітичного вектора України, ми дійдемо висновку, що наша держава досить впевнено вирішила рухатись до євроатлантичних структур, зберігаючи тісні зв'язки зі східними партнерами. На перший погляд така позиція, як найбільш компромісна, може задовольнити всі сторони співробітництва. Однак завжди, рано чи пізно, виникає невидимий бар'єр, пересікання якого призводить до невдоволення зовнішньополітичних партнерів держави з компромісною позицією «і вовки ситі і вівці цілі». Таким чином, необхідність визначення пріоритетів наочна. Вважаємо, що проведенню відповідної вимогам європейського вектора інтеграції заважають сукупно такі фактори (на прикладі українсько-російських відносин): делімітація та демаркація держкордонів між Україною та Росією, умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України, а також нові енергетичні проекти, подібні до проекту газового консорціуму.

Але так чи інакше на нинішньому етапі розвитку інтеграційних процесів неможливо залишатись поодаль від них, що неминуче призведе до втрати можливості використання «бонусних» можливостей, які створюються в процесі розвитку міждержавної інтеграції. Однак навіть у світлі цього трактування політики багатовекторності, яке знайшло своє відображення в ідеях сполучення євроатлантичного та євразійського напрямів інтеграції, таке положення, на нашу думку, не лише неможливе концептуально, а ще й дуже шкідливе для сприйняття можливості такого симбіозу громадськості. Проведення такої «подвійної гри» неминуче відображається негативно на іміджі країни на світовій арені, бо обрані вектори повинні підкріплюватись реальними, а не декларативними засобами, що в сучасних умовах неможливо. Тому першим серед головних векторів зовнішньої політики насправді повинен стати європейський. Висновок щодо такого вибору напрямку зовнішньої політики України робиться на базі тих спільних цінностей та досягнень, які розділяються нашим суспільством. Причому це стосується як стандартів в економічній, так і політичній, соціальній, культурній та інших сферах.

Ще один аспект даної теми стосується неправового впливу внутрішньополітичних факторів на зовнішньополітичне становище. Результатом цих кореляцій є дуже небезпечне перетягування канатів між різними політичними силами, які по-різному сприймають ідею зовнішньої політики України, що призводить до неможливості зведення протилежних концепцій до єдиного цілого [14]. Це виявляється насамперед у прийнятті нормативних актів різних гілок влади, в яких зовнішня політика України не уявляється чимось цілісним та єдиним [15]. До того ж відчувається сильне протистояння між Президентом, Прем'єр-міністром та Верховною Радою України в питаннях визначення та проведення зовнішньої політики України [16].

Вважаємо, що неможливо приймати такі фундаментальні нормативні акти, що будуть визначати засади зовнішньої (та внутрішньої) політики України без злагоди основних політичних сил з цього важливого питання. У той самий час у прийнятті таких актів зовнішня політика України вже дозріла і цього вимагають об'єктивні обставини сучасних міжнародних відносин.

Резюмуючи все вищезначене, ми доходимо висновку, що Україна повинна остаточно визначитись у практичному провадженні офіційно закріпленого євроінтеграційного напрямку своєї зовнішньої політики. Проведення нечіткої лінії в даному напрямку може надовго залишити нашу країну на узбіччі сучасних інтеграційних процесів та серед аутсайдерів політичного світу. Послідовність нашої зовнішньої політики, її прозорість і передбачуваність може бути досягнута лише завдяки ретельно розробленим концептуальним засадам зовнішньої політики та зовнішньополітичній стратегії. Вони мають бути закріплені законодавчо, а головне – підтримані суспільством та елітою. Відсутність цих засад або їхньої суто декларативний, відірваний від реальності характер може призвести до того, що кон'юнктурні міркування, егоїстичні інтереси окремих політичних груп домінуватимуть над національними інтересами.

Література

1. Про державний суверенітет України: Декларація // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 38. – Ст. 502.
3. Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 37. – Ст. 379 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3360-12>. – Загол. з екрану.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Там само.
6. О ратифікації Соглашения о партнерстве и сотрудничестве между Украиной и Европейскими Сообществами и их государствами-членами: Закон України // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1994. – № 46. – Ст. 415; Домовленість між Україною та Європейським Союзом «Про участь у Поліцейській місії Європейського Союзу у Боснії-Герцеговині», заключна у Брюсселі 23 грудня 2002 р. // Юрист-Плюс: комп'ютерне законодавство України, 2002; Про уповноваження Р. Шпека на підписання Домовленості між Україною та Європейським Союзом відносно участі у Поліцейській Місії Європейського Союзу у Боснії-Герцеговині: Розпорядження Президента України від 16.12.2002 р. // Юрист-Плюс: комп'ютерне законодавство України, 2002; Спільна доповідь з виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС / Співпраця ЄС та України: Аналіт. щоквартальник. – 2003. – № 3. – С. 54-65; 2000 рік. Україна: поступ у XXI столітті. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 34. – С. 6; Європейський вибір – концептуальні засади стратегії України на 2002 – 2011 рр.: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 100; Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – Ст. 870; Про направлення миротворчого персоналу України до Поліцейської Місії Європейського Союзу у Боснії Герцеговині: Указ Президента України від 16.12.2002 р. // Юрист-Плюс: комп'ютерне законодавство України, 2002.
7. Багатовекторність як принцип на початковому етапі формування зовнішньої політики України дала можливість зняти різкі розбіжності між двома величезними таборами еліти, дозволивши за геополітичною всеядністю сховати незроблений вибір, даючи можливість якийсь час залишати ситуацію неясною. Вважається, що багатовекторність, дозволивши уникнути прямих політичних зіткнень, нині зовсім зжила себе і шкідлива для України, оскільки не дозволяє зробити наступний крок у розвитку. Див.: Зовнішня політика України: між реалізмом і волюнтаризмом: Засідання Українського клубу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=4638 – Загол. з екрану.
8. Відображенням цього становища є поява численних критичних робіт як у сфері мас-медіа, так і в наукових колах.
9. Концепція «Зіткнення цивілізацій» С. Хантингтона відносила Україну (принаймні її більшу частину) до позаположної стосовно «справжнього Заходу» «слов'яно-православної» цивілі-

- зації. Не випадково республіканець Дж. Буш-старший ще в 1991 році скептично ставився до можливого знаходження Україною незалежності. З іншого боку, З. Бжезинський розглядав Україну як наріжний камінь розчленовування радянського геополітичного простору. Звідси його увага до української проблеми й ініціативи з надання Україні режиму максимального сприяння. Але кінцева мета подібних заходів – зовсім не інтеграція України в «Золотий мільярд», як багатьом здавалося, а перетворення її на «санітарний кордон» навколо європейської частини Росії.
10. Прикладом цього є результати аналізування зовнішньополітичних кроків України щодо Росії. Див.: Дикий Е. Многовекторность не проходит [Електронний ресурс] // Експерт. – 2007. – № 20 (117). – Режим доступу: <http://www.expert.ua/articles/8/0/2444/> – Загол. з екрану.
  11. «Словом, режим запутался в своей так называемой многовекторной политике. В результате с Украиной сквозь зубы разговаривают и на Западе, и на Востоке. Со страной творится то, что происходит с человеком, который пытается сидеть сразу на двух стульях...» Див.: Ющенко В. «Наша Украина» предложит четкий план евроинтеграции [Електронний ресурс] // «Моя Украина». Персональный сайт В. Ющенко. – Режим доступу: <http://www.yuschenko.com.ua/rus/Future/674/> – Загол. з екрану.
  12. «Communication from the Commission to the Council and the European parliament – Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours» Brussels, 11.3.2003. – 26 p.
  13. Баймуратов М.О., Делінський О.А. Міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку європейської безпеки на порозі ХХІ століття: Монографія. – О.: Юрид. літ., 2004. – С. 159.
  14. Черный В. Внешняя политика под пятой внутренней. [Електронний ресурс] // День. – 2007. – 9 июня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/182683/> – Загол. з екрану.
  15. Йдеться перш за все про протистояння між Президентом України та Верховною Радою з питань схвалення Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007 та Проекту Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».
  16. Шевырев И. Брюссельские заявления Януковича, или Кто определяет внешнюю политику Украины. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.yurclub.ru/docs/other/article88.html> – Загол. з екрану.

УДК 339.923(477)

О.А. Гукаленко

ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Україна в процесі ринкової трансформації економіки зазнає дедалі більшого впливу світових процесів транснаціоналізації виробництва і капіталу.

Основною та рушійною силою глобалізації світової економіки на сьогодні є транснаціоналізація виробництва і капіталу, що призводить до економічної взаємозалежності держав і часткової втрати ними національного економічного суверенітету під тиском наднаціональних економічних утворень (корпорацій, консорціумів, синдикатів, компаній тощо). Останнім часом ці процеси набули всеосяжного та незворотного характеру.

Транснаціоналізація – найважливіша складова й одночасно головний механізм загальних процесів глобалізації. Як відомо, одним із видів і способів транснаціоналізації є створення і діяльність транснаціональних корпорацій, які на сьогоднішній день є досить поширеним видом юридичних осіб. Сприятя